

BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ VĂN HÓA NHÀ Ờ TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI TÀY TRONG PHÁT TRIỂN KINH TẾ -XÃ HỘI ĐỊA PHƯƠNG: NHÌN TỪ THỰC TẾ HUYỆN NA HANG, TUYỀN QUANG

I NGUYỄN ĐỨC CHIÊN

Email: xhhchien@yahoo.com
Viện Hàn lâm KHXH Việt Nam

I NGUYỄN THỊ HÀ

Email: hatamtvqt@gmail.com
Viện Thông tin Khoa học Xã hội

I TRIỆU THỊ KIM ANH

Email: trieukimanh82@gmail.com
Trường PTDTBT THCS Năng Khả, huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang

I MAI THANH HÒA

Email: maithanhhoa@utb.edu.vn
Trường Đại học Tây Bắc

PRESERVING AND PROMOTING THE CULTURAL VALUES OF TRADITIONAL TAY HOUSES IN LOCAL SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: A REALISTIC VIEW OF NA HANG DISTRICT, TUYEN QUANG

TÓM TẮT

ABSTRACT

Nhà sàn truyền thống của người Tày là loại hình giá trị văn hóa tiêu biểu vô cùng quý giá của đồng bào dân tộc Tày huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang, được bảo tồn và phát triển qua nhiều thế hệ. Hiện nay, giá trị nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày nơi đây đang được phát huy vai trò trong phát triển kinh tế, xã hội của mỗi hộ gia đình, cộng đồng. Trong bối cảnh đô thị hóa, công nghiệp hóa, hiện đại hóa, biến đổi đổi khí hậu, nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày đang đứng trước nhiều khó khăn, thách thức mới. Dựa vào kết quả nghiên cứu định tính thuộc đề tài “Nghiên cứu giá trị văn hóa truyền thống tiêu biểu của các dân tộc thiểu số phục vụ phát triển kinh tế, xã hội huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang”, bài viết mô tả, phân tích giá trị nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày và đề xuất giải pháp nhằm phát huy hơn nữa giá trị nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày phục vụ phát triển bền vững cộng đồng dân tộc thiểu số huyện Na Hang nói riêng và vùng Tây Bắc nói chung.

Từ khóa: Bảo tồn, giá trị văn hóa, nhà sàn người Tày, phát triển kinh tế - xã hội

The traditional stilt house of the Tay people is an extremely valuable typical cultural value of the Tay ethnic people in Na Hang district, Tuyen Quang province, preserved and developed for many generations. Currently, the traditional house values of the Tay ethnic people here are being promoted in the economic and social development of each household and community. In the context of urbanization, industrialization, modernization, and climate change, the traditional producers of the Tay ethnic group face many new difficulties and challenges. Based on the results of qualitative research under the topic "Research on typical traditional cultural values of ethnic minorities to serve the economic and social development of Na Hang district, Tuyen Quang province", the article describes, analyze the value of traditional houses of the Tay ethnic people and propose solutions to further promote the value of traditional houses of the Tay ethnic people to serve the sustainable development of the district's ethnic minority community. Na Hang district in particular and the Northwest region in general.

Keywords: Conservation, cultural values, Tay people's stilt houses, socio-economic development

1. Đặt vấn đề

Na Hang là huyện vùng cao nằm ở phía Bắc của tỉnh Tuyên Quang, cách thành phố Tuyên Quang khoảng 110 km, phía Bắc tiếp giáp với các huyện Bắc Mê (tỉnh Hà Giang) và Bảo Lâm (tỉnh Cao Bằng); phía Đông tiếp giáp với huyện Pác Nặm, Ba Bề, Chợ Đồn (tỉnh Bắc Kạn); phía Nam giáp với huyện Chiêm Hóa (tỉnh Tuyên Quang); phía Tây giáp với huyện Lâm Bình (tỉnh Tuyên Quang). Huyện Na Hang có tổng diện tích tự nhiên 863,54 km², với 10.580 hộ, trên 47.000 khẩu, mật độ dân số 52 người/km². Toàn huyện có 11 xã, 01 thị trấn, 114 thôn, bản, với 12 dân tộc sinh sống. Na Hang nằm trong vùng khí hậu nhiệt đới gió mùa, có mùa đông lạnh, mùa hè từ tháng 4 đến tháng 9 khí hậu nóng, ẩm, mưa nhiều, mùa đông từ tháng 10 đến tháng 3 năm sau. Nhiệt độ trung bình năm 230C; lượng mưa trung bình hàng năm 1.800 mm; độ ẩm không khí trung bình 85%. Na Hang có 89,38% dân số là dân tộc thiểu số¹. Việc tập trung đông các dân tộc thiểu số cùng chung sống đã tạo nên bức tranh văn hóa đa dạng của địa phương. Các loại hình văn hóa truyền thống tiêu biểu của dân tộc Tày bao gồm nhà ở, trang phục, ẩm thực, công cụ sản xuất nông nghiệp, các nghề thủ công, nghi lễ và lễ hội; tri thức và tập quán liên quan... đến dân tộc Tày, có bản sắc văn hóa truyền thống độc đáo, được lưu truyền qua bao thế hệ với nhiều loại hình, mang bản sắc riêng, góp phần quan trọng vào sự đổi thay của địa phương.

Nhà sàn truyền thống của người Tày cũng là một loại hình giá trị văn hóa tiêu biểu của đồng bào dân tộc Tày huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang được hình thành, phát triển và lưu truyền qua nhiều thế hệ, là giá trị và di sản văn hóa vô cùng quý báu của địa phương. Đây cũng là đặc sắc văn hóa của đồng bào Tày so với các dân tộc thiểu số khác ở địa phương, góp phần tạo nên bức tranh đa màu sắc và thống nhất trong đa dạng của nền văn hóa các dân tộc trên địa bàn huyện Na Hang. Với những giá trị phong phú và đặc sắc, nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày nơi đây đang được gìn giữ và phát huy vai trò trong phát triển kinh tế, xã hội của mỗi hộ gia đình và cộng đồng. Song, do điều kiện khách quan và chủ quan, đặc biệt trong bối cảnh đô thị hóa, công nghiệp hóa, hiện đại hóa, đặc biệt là biến đổi đổi khí hậu đã tác động mạnh đến sự tồn tại của nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày ở địa phương. Thực tiễn này đẩy nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang đứng trước nhiều khó khăn, thách thức mới liên quan đến gìn giữ và phát huy vai trò trong phát triển kinh tế, xã hội của địa phương.

Câu hỏi đặt ra là nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày nơi đây có ý nghĩa và vai trò như thế nào trong đời sống kinh tế, xã hội địa phương? Cụ thể là ý

nghĩa vai trò như thế nào trong phát triển kinh tế, xã hội, văn hóa trong cuộc sống của người dân địa phương? Dựa vào kết quả nghiên cứu định tính kết quả quan sát và phỏng vấn sâu hỏi cổ người dân, thuộc đề tài “Nghiên cứu giá trị văn hóa truyền thống tiêu biểu của các dân tộc thiểu số phục vụ phát triển kinh tế, xã hội huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang”², bài viết mô tả vài nét về nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày, phân tích giá trị nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày trong phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội huyện Na Hang và đề xuất giải pháp nhằm phát huy hơn nữa giá trị nhà sàn truyền thống của đồng bào dân tộc Tày phục vụ phát triển bền vững cộng đồng dân tộc thiểu số huyện Na Hang nói riêng và vùng Tây Bắc nói chung.

2. Khái quát về kiến trúc nhà ở truyền thống của đồng bào dân tộc Tày huyện Na Hang, Tuyên Quang

Có nhiều loại hình kiến trúc đặc trưng của Việt Nam, phụ thuộc vào văn hóa, lịch sử, địa lý, điều kiện khí hậu và nguồn tài nguyên của từng vùng miền, phản ánh nét đẹp và sự đa dạng văn hóa của mỗi dân tộc. Câu hỏi đặt ra là nhà sàn của người Tày ở huyện Na Hang có kết cấu và đặc trưng truyền thống gì?

Nhà sàn là kiểu kiến trúc truyền thống của người Tày, một dân tộc thiểu số sinh sống chủ yếu tại vùng núi Bắc Bộ của Việt Nam. Có một số đặc trưng chung của nhà sàn của người Tày, bao gồm:

Về cấu trúc kiến trúc: Theo quan sát và phỏng vấn người dân có am hiểu ở cộng đồng cho thấy, nhà sàn của người Tày ở huyện Na Hang cũng giống như nhà sàn của dân tộc Tày ở các địa phương vùng miền núi phía Bắc, nhà sàn truyền thống được xây dựng bằng gỗ, với khung cột gỗ chắc chắn và nền nhà được lát bằng các tấm gỗ hoặc nứa tre chắc chắn. Ngôi nhà sàn bình thường có 4 mái, với 2 mái chính to rộng và 2 mái nhỏ hai bên. Mái nhà thường dốc về phía trước và phía sau, giúp thoát nước mưa và tạo không gian thoáng mát bên trong. Hai chái nhà, thường sẽ có một chái dùng để loong giã gạo, đựng bồ thóc; một chái là nơi để vật dụng. Việc để vật dụng tùy thuộc vào cách sắp xếp của từng gia đình.

Kích thước: Nhà sàn của người Tày thường có kích thước lớn, dài từ 10 đến 30 mét, và rộng từ 6 đến 10 mét, nhà thường làm từ 3 đến 5 gian. Đây là nơi sinh hoạt chung của các thế hệ trong gia đình, nơi diễn ra các hoạt động hàng ngày như nấu nướng, ăn uống, ngủ nghỉ và giao tiếp với cộng đồng.

Cột nhà: Cột nhà là thành phần quan trọng nhất trong kiến trúc của nhà sàn Tày. Cột được xây dựng bằng gỗ, thường là gỗ tròn hoặc gỗ vuông, và được đặt trên một bệ đá để tránh tiếp xúc trực tiếp với đất ẩm, có đường kính từ 20-30cm, tùy theo kích thước nhà.

CULTURE

Cột thường được đóng vai trò là trục chính để chống lực và tạo độ cao cho nhà sàn.

Vách nhà: Vách nhà của người Tày thường được làm bằng tre hoặc gỗ, được đặt dọc theo phía ngoài của nhà sàn, có độ dày khoảng 4-5cm, cao từ 1,5-2m, tùy thuộc vào chiều cao của nhà.

Các gian buồng: Ngôi nhà sàn Tày thường được chia thành nhiều gian buồng nhỏ, tùy vào mục đích sử dụng như phòng khách, phòng ngủ, phòng thờ, phòng ăn... Các gian nhà được ngăn cách bởi tre hoặc gỗ, đôi khi rèm tre để tạo sự riêng tư cho mỗi thành viên trong gia đình.

Bếp lửa: Bếp lửa của nhà sàn Tày thường được đặt giữa nhà, giúp giữ ấm cho cả không gian trong nhà vào mùa đông lạnh giá. Bàn thờ cũng đặt ở gian giữa, hướng xuống bếp lửa, là nơi thờ cúng tổ tiên, nơi diễn ra những nghi thức tâm linh quan trọng của người Tày, như: lễ cầu an, lễ giải hạn, tang ma... Trên bếp, thường có một gác nhỏ làm kho chứa đồ và tận dụng hơi nóng của bếp lửa để hong khô các loại nông sản.

Móng nhà sàn của người Tày thường được làm bằng đá hoặc gỗ, với độ cao khác nhau tùy thuộc vào địa hình và điều kiện địa phương. Móng nhà sàn được xem như là linh hồn của ngôi nhà, đại diện cho mối liên kết giữa gia đình và đất đai.

Bước vào ngôi nhà sàn của người Tày bắt gặp đầu tiên là chiếc cầu thang (thang đuây) được đặt ở ngay đầu hồi bên trái, cầu thang lên nhà được làm bằng gỗ rộng khoảng 20 – 25 cm, dài khoảng 120 -150 cm và có số bậc cầu thang lẻ. Tuy là bộ phận phụ nhưng chiếc cầu thang lại rất quan trọng đời sống sinh hoạt hằng ngày và mang yếu tố tâm linh của của dân tộc Tày. Theo quan niệm của người Tày cầu thang là vật nối liền đất với sàn nhà, đó là chiếc cầu nối giữa âm và dương. Bậc thang lên xuống bao giờ cũng là số lẻ, người Tày ở thường làm 7 bậc hoặc 9 bậc tùy theo độ cao của sàn nhà, số 7, số 9 tượng trưng cho 7 vía, 9 vía của con người, số lẻ là chưa viên mãn đầy đủ vẫn có thể phát triển tiếp, nếu làm bậc thang là số chẵn thì gia đình sẽ làm ăn tụt tụt, thuận lợi và gặp may mắn. Khi đón khách quý, chủ nhà phải xuống tận chân cầu thang chào mời khách lên nhà. Khi khách lên cầu thang, chủ nhà cũng phải đi sau để bảo vệ và hướng dẫn cho khách.

Dưới chân cầu thang thường bố trí một cái máng nước, khách đến chơi nhà, có thể rửa tay, chân trước khi bước lên nhà. Vì sinh sống ở vùng núi cao nên nguồn nước người Tày sử dụng chính là “nước lã”. “Nước lã” lấy từ các khe núi về, dẫn bằng máng tre, nứa. Nước rất trong mát, chính là nguồn sinh hoạt hằng ngày. Nhà sàn ở một số làng bản vẫn còn lưu giữ

cách lấy nước dùng truyền thống này.

Hầu hết các ngôi nhà sàn đều làm một cái sàn tre nhỏ ngoài hiên, dùng để phơi phóng quần áo, nông sản... Cũng tại sàn tre này, cả gia đình thường quây quần ngồi hóng gió, ngắm trăng vào những đêm hè. Ông bà kể cho con cháu nghe những câu chuyện xa xưa, thời hùm beo còn nhiều.

Trang trí nghệ thuật: Nhà sàn của người Tày thường được trang trí nghệ thuật với các hoa văn, họa tiết đơn giản nhưng tinh tế.

Tỉ lệ kết cấu của cột nhà, vách nhà, các gian buồng và bếp lửa trong một ngôi nhà sàn Tày sẽ phụ thuộc vào kích thước của ngôi nhà và ý thích của gia chủ. Thông thường, cột nhà sẽ chiếm khoảng 30-40% tổng diện tích sàn nhà, trong khi vách nhà và các gian buồng chiếm phần còn lại. Bếp lửa được đặt giữa nhà, chiếm một phần nhỏ của diện tích sàn nhà. Tuy nhiên, tỉ lệ này có thể thay đổi tùy theo địa phương.

Câu hỏi tiếp theo đặt ra là hiện nay, kết cấu nhà sàn truyền thống của người Tày thay đổi như thế nào? Vật liệu dựng nhà thay đổi ra sao? Kết quả quan sát và phỏng vấn sâu người am hiểu ở cộng đồng dân tộc Tày cho thấy kết cấu nhà sàn của người Tày trong thời đại hiện đại đã có một số thay đổi so với những ngôi nhà truyền thống của họ. Một số thay đổi chính bao gồm:

Vật liệu dựng nhà: Trước đây, người Tày thường sử dụng vật liệu tự nhiên như gỗ, tre, lá cọ để xây dựng nhà. Tuy nhiên, hiện nay, với sự phát triển của công nghệ và kinh tế, người Tày đã dần sử dụng các vật liệu công nghiệp như xi măng, thép, kính, v.v. để xây dựng nhà cửa. Các vật liệu này giúp tăng tính bền vững và độ chịu lực của công trình xây dựng, nhưng cũng làm thay đổi diện mạo của nhà sàn truyền thống của người Tày.

Thiết kế kiến trúc: Kiến trúc của nhà sàn người Tày cũng có một số thay đổi trong thời đại hiện đại. Người Tày thường sử dụng các công nghệ, kiến thức và kỹ thuật xây dựng hiện đại để tạo ra các kiểu nhà sàn mới, với các hệ thống cửa, cầu thang, ban công, sân vườn, v.v. phù hợp với nhu cầu sinh hoạt và thẩm mỹ hiện đại của gia đình.

Tiện nghi nội thất: Các tiện nghi nội thất trong nhà sàn người Tày cũng đã có nhiều thay đổi. Ngoài các vật dụng truyền thống như giường, bàn, ghế, tủ, v.v., người Tày cũng sử dụng nhiều thiết bị điện tử, đồ gia dụng và các vật dụng tiện ích khác để đáp ứng nhu cầu cuộc sống hiện đại.

Tuy nhiên, mặc dù có sự thay đổi trong vật liệu dựng nhà, thiết kế kiến trúc và tiện nghi nội thất, nhà sàn

CULTURE

của người Tày vẫn giữ được nét đẹp và giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc này. Người Tày vẫn tôn trọng và duy trì các giá trị văn hóa, phong tục truyền thống trong việc xây dựng và sử dụng nhà sàn, đồng thời kết hợp với những tiện ích và công nghệ hiện đại để phù hợp.

Một câu hỏi cũng rất quan trọng đặt ra là khi dựng nhà, người Tày chọn đất như thế nào? Có những nghi lễ gì diễn ra trong suốt quá trình dựng nhà (từ chọn đất, động thổ, dựng cột nhà, làm bếp lửa, vào nhà mới...)?

- Khi người Tày dựng nhà, việc chọn đất là một bước quan trọng và được coi là điều may mắn trong văn hóa của họ. Người Tày thường tuân theo các nguyên tắc dưới đây khi chọn đất để xây dựng nhà:

+ Địa thế: Người Tày thường chọn đất nằm ở vị trí thoáng mát, nền đất cao, thường là gần sườn đồi hoặc bên dốc, để tránh lũ lụt và hướng đất phải tốt để phù hợp với các yếu tố thiên nhiên như phong thủy, gió năng, và địa vị của gia đình.

+ Phong thủy: Người Tày rất coi trọng yếu tố phong thủy trong việc chọn đất xây dựng nhà. Họ tin rằng đất đai phải có sự cân bằng và hài hòa với các yếu tố thiên nhiên như núi, sông, hồ, cây cối, địa thế, hướng nhà, v.v. Những địa điểm có phong thủy tốt được xem là lý tưởng để xây dựng nhà ở.

- Đúng như truyền thống của người Tày, việc xây dựng nhà sàn là một sự kiện quan trọng và có nhiều nghi lễ đặc trưng, từ chọn đất, động thổ, dựng cột nhà, làm bếp lửa, đến lễ vào nhà mới. Dưới đây là một số nghi lễ thường gặp trong quá trình xây dựng nhà sàn của người Tày:

+ Lễ chọn đất: Trước khi xây dựng, gia đình người Tày thường thực hiện lễ chọn đất, gọi là "lễ xướng đất" để xin phép thần linh và nhờ sự ủng hộ của thế lực thiên nhiên. Lễ này thường diễn ra tại đất đai dự định xây dựng nhà, và thường có sự tham gia của người lớn tuổi trong cộng đồng.

+ Lễ động thổ: Sau khi đất đã được chọn, gia đình người Tày sẽ tiến hành lễ động thổ, gọi là "lễ khởi công" để khởi đầu quá trình xây dựng. Lễ này thường bao gồm việc đào bới đất đai, đặt các biểu tượng tâm linh và cúng thức đất đai, nhằm mời gọi các thần linh giúp đỡ trong quá trình xây dựng. Trong một số trường hợp, người Tày còn thực hiện nghi lễ mời thổ địa, tức là mời linh thiêng đất đai, cây cối, sông suối, núi rừng, v.v. đến tham dự lễ động thổ và cầu xin sự bảo hộ, an lành cho công trình xây dựng nhà.

+ Lễ dựng cột nhà: Đây là một nghi lễ quan trọng trong quá trình xây dựng nhà sàn của người Tày. Lễ này thường diễn ra trong ngày hoàng đạo được xác

định trước, và gia chủ sẽ mời thầy phù điêu (một nhân vật linh thiêng) đến để thực hiện các nghi thức cúng cơm, rượu, hoa quả, để cầu xin may mắn, sức khỏe, và an lành cho nhà mới.

+ Lễ làm bếp lửa: Trước khi dọn vào nhà mới, gia chủ sẽ tiến hành lễ làm bếp lửa, gọi là "lễ khai lò". Lễ này thường diễn ra trong ngày hoàng đạo được chọn trước, và nhằm khai lò lửa mới tại nhà mới, đồng thời cầu xin thần linh bảo vệ gia đình khỏi tai họa và mang lại may mắn.

+ Lễ vào nhà mới là một nghi lễ quan trọng trong văn hóa người Tày, đánh dấu bước chuyển sang một giai đoạn mới trong cuộc sống của gia đình. Sau khi nhà đã hoàn thiện, gia chủ sẽ tiến hành lễ vào nhà mới, bao gồm các bước sau:

Lễ tiễn ông Táo: Gia chủ sẽ tiến hành lễ tiễn ông Táo, vị thần được coi là người đi thông báo với các thần linh về việc gia chủ dọn vào nhà mới. Lễ này thường bao gồm việc đốt giấy, đốt bánh và cúng thức, nhằm cầu xin sự bảo hộ và chấp nhận của các thần linh.

Lễ cúng thức: Gia chủ sẽ tiến hành lễ cúng thức tại ngưỡng cửa của nhà mới. Lễ này bao gồm việc đặt các mâm cúng thức với đủ loại thực phẩm như gà, lợn, cá, rượu, hoa quả, bánh kẹo, tiền xu và các vật dụng linh thiêng khác. Gia chủ sẽ cúi đầu và cầu nguyện, nhờ sự bảo hộ và may mắn của thần linh trong cuộc sống mới tại nhà mới.

Lễ đưa lễ đón: Sau khi hoàn thành lễ cúng thức, gia đình sẽ tiến hành lễ đưa lễ đón, tức là dùng bàn tay rải gạo và rắc một ít đất trên sàn nhà, đồng thời bày đèn cúng thức, châm nến và hòa chung vào không khí vui tươi trong ngày vào nhà mới. Ý kiến của người am hiểu nói về vấn đề này cho biết: "Khi người Tày dựng nhà thì cũng làm lễ như các dân tộc khác. Trước tiên, họ cũng chọn đất, chọn hướng để làm nhà; sau đó làm lễ động thổ mời các thần linh của đất, sông, suối, cây cối, ... để chứng giám và phù hộ cho sự an lành cho người nhà; đặc biệt là lễ dựng cột nhà- đây là lễ rất quan trọng, mỗi khi làm nhà người Tày ở Na Hang đều làm lễ này" (Nam, 65 tuổi, xã Năng Khả, huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang).

Nhà sàn truyền thống của người Tày được bố trí như thế nào so với cảnh quan xung quanh (vườn nhà, vị trí chăn nuôi gia súc, gia cầm của gia đình đồi núi, sông suối, đường đi, nhà của họ hàng và/hoặc hàng xóm bên cạnh...)? Ngày nay, cách bố trí nhà ở của người Tày trong không gian thôn/bản có thay đổi gì không? Nếu có, tại sao?

Nhà sàn truyền thống của người Tày thường được bố trí dựa trên các yếu tố tự nhiên và văn hóa trong cảnh quan xung quanh. Các yếu tố quan trọng trong bố trí

CULTURE

nhà sàn của người Tày bao gồm:

Vị trí địa lý: Nhà sàn của người Tày thường được xây dựng trên đồi hoặc dốc, gần nguồn nước (sông, suối) để tiện cho sinh hoạt hàng ngày và canh tác.

Cảnh quan xung quanh: Nhà sàn được bố trí sao cho có tầm nhìn tốt ra cảnh quan xung quanh, bao gồm vườn nhà, đồng ruộng, rừng, núi non, hay sông suối. Điều này giúp người Tày theo dõi và quản lý các hoạt động nông nghiệp, chăn nuôi, và săn bắn của gia đình.

Vị trí chăn nuôi gia súc, gia cầm: Thường nhà sàn của người Tày sẽ có một khu vực riêng để chăn nuôi gia súc, gia cầm, thường là dưới nhà sàn, tiện cho việc quản lý và chăm sóc các con vật.

Đường đi: Đường đi đến nhà sàn cũng được xem xét để đảm bảo tiện lợi trong sinh hoạt hàng ngày. Đường đi thường được bố trí sao cho an toàn, dễ đi lại trong mọi điều kiện thời tiết, và thuận tiện cho việc mang hàng hóa vào ra khỏi nhà sàn.

Liên kết xã hội: Nhà sàn của người Tày thường được bố trí gần nhà của họ hàng, hoặc hàng xóm bên cạnh để tạo mối quan hệ xã hội và giao lưu hàng ngày. Điều này phản ánh tính cộng đồng, tinh đoàn kết của người Tày trong cách bố trí nhà cửa của họ.

Cách bố trí nhà sàn của người Tày thường tuân theo truyền thống và thích ứng với điều kiện tự nhiên và văn hóa của khu vực địa phương, phản ánh lối sống, nhu cầu sinh hoạt, và giá trị văn hóa của dân tộc này.

Ngày nay, do ảnh hưởng của cơ chế kinh tế thị trường và sự giao thoa giữa các nền văn hóa khác nhau nên ngôi nhà sàn truyền thống của người Tày ở đang có phần bị biến đổi cả về kết cấu, kiến trúc, vật liệu, và có những cách tân hiện đại hơn, sự bài trí trong ngôi nhà sàn cũng thay đổi, những điều kiêng kỵ cũng giảm bớt, những vật liệu truyền thống đang dần được thay bằng những vật liệu bền vững hơn như: như xi măng, bê tông, tôn lợp thay vì sử dụng vật liệu tự nhiên như gỗ, tre, nứa, lá cọ như trước đây. Điều này có thể dẫn đến thay đổi về kiến trúc và cách bố trí nhà ở của người Tày.

Địa hình và môi trường sống cũng có thể ảnh hưởng đến cách bố trí nhà ở của người Tày. Ví dụ, nếu khu vực sống của người Tày trải dài trên các dãy núi hoặc vùng đồi núi, họ có thể chọn bố trí nhà ở theo hướng thích ứng với địa hình, chẳng hạn xây dựng nhà trên sườn đồi để tránh ngập lụt hoặc lở đất. Nếu môi trường sống của họ có nước ngọt dồi dào, họ có thể bố trí nhà gần các nguồn nước để phục vụ nhu cầu sinh hoạt hàng ngày và chăn nuôi gia súc. Ý kiến của người am hiểu nói về vấn đề này cho biết: “Vi người

Tày thường sống ở các sườn đồi núi nên họ làm nhà sàn để tránh mưa lũ, thú dữ; trên sàn là để cho con người sinh hoạt, dưới gầm sàn thường nuôi gà, vịt, trâu bò,... nhưng ngày nay đã có sự thay đổi, họ không còn chăn nuôi gia súc ở dưới gầm sàn nữa mà họ tận dụng để dựng nông sản sau mùa thu hoạch như lúa, ngô,...” (Nam, 65 tuổi, huyện Na Hang).

Bên trong ngôi nhà, bố trí vị trí sinh hoạt của các thành viên trong gia đình như thế nào? Có những kiêng kỵ gì đối với từng thành viên trong gia đình? Ngày nay, bố trí sinh hoạt trong ngôi nhà của người Tày có những thay đổi gì? Tại sao lại có những thay đổi đó?

Bố trí vị trí sinh hoạt của các thành viên trong gia đình người Tày thường tuân theo truyền thống và tín ngưỡng của dân tộc này. Các thành viên trong gia đình thường được sắp xếp theo các vị trí có ý nghĩa đặc biệt, dựa trên tuổi tác, giới tính và vai trò xã hội.

Thường thì ngôi nhà của người Tày được chia thành các không gian riêng biệt cho từng thế hệ trong gia đình. Phòng ngủ của bố mẹ thường được đặt và có vị trí cao nhất trong nhà (thường là ở sau bàn thờ), thể hiện vai trò lãnh đạo và địa vị của hai vợ chồng chủ nhà. Phòng ngủ của con trai thường được đặt gần phòng ngủ của bố, thể hiện sự tôn trọng và sự quan tâm đến vai trò của người cha trong gia đình. Phòng ngủ của con gái thường được đặt gần phòng ngủ của mẹ, thể hiện sự tôn trọng và sự quan tâm đến vai trò của người mẹ trong gia đình. Phòng khách thường là không gian để tiếp đón khách, tổ chức các hoạt động gia đình, và là nơi đại diện cho sự hòa hợp và tình cảm trong gia đình.

Các kiêng kỵ trong bố trí vị trí sinh hoạt của các thành viên trong gia đình người Tày phụ thuộc vào văn hóa và tín ngưỡng địa phương. Ví dụ, người Tày thường tránh đặt phòng ngủ của con gái ở phía Tây, bởi vì phía Tây trong văn hóa người Tày được coi là hướng của mặt trời lặn, thể hiện sự chậm dứt, kết thúc và không may mắn.

Ngày nay, bố trí sinh hoạt trong ngôi nhà của người Tày có thể có những thay đổi dựa trên sự phát triển của xã hội và ảnh hưởng của văn hóa đương đại. Nhiều gia đình người Tày đã chuyển từ nhà gỗ truyền thống sang nhà kiên cố với các phòng ngủ và phòng sinh hoạt được bố trí theo kiểu hiện đại. Công nghệ hiện đại cũng đã ảnh hưởng đến cách bố trí sinh hoạt trong ngôi nhà của người Tày, ví dụ như việc sử dụng thiết bị điện tử, nội thất đa dạng.

Cách sắp xếp nơi ngủ trong gia đình Tày có thể thay đổi tùy theo điều kiện sống, không gian nhà cửa và sự lựa chọn của từng gia đình. Tuy nhiên, các nguyên tắc

CULTURE

về sự tôn trọng và sự quan tâm đến vai trò của từng thành viên trong gia đình vẫn được coi trọng và duy trì trong văn hóa truyền thống của dân tộc Tày. Một nam giới, 63 tuổi, xã Năng Khả, huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang cho biết “Việc sắp xếp chỗ sinh hoạt của các thành viên trong gia đình được người Tày trú trọng, như người cao tuổi hay được bố trí ở cạnh hoặc đằng sau gian ban thờ, phía trong sẽ là các phòng ngủ của con gái, phòng ngủ con gái thường là gần phòng của mẹ,...”

3. Giá trị của nhà sàn truyền thống dân tộc Tày trong phát triển kinh tế- xã hội địa phương

Từ việc xây dựng các công trình kiến trúc độc đáo và phù hợp với môi trường tự nhiên, dân tộc Tày không chỉ đáp ứng nhu cầu sinh hoạt hàng ngày mà còn thể hiện sự sáng tạo và tôn trọng đối với thiên nhiên và văn hóa của họ. Các kỹ thuật xây dựng độc đáo này đã được truyền lại qua thế hệ và vẫn còn tồn tại và phát triển đến ngày nay, là một phần không thể thiếu trong di sản văn hóa kiến trúc của các dân tộc này.

Về giá trị kinh tế của các loại hình kiến trúc của dân tộc Tày

Các loại hình kiến trúc của dân tộc Tày không chỉ có giá trị văn hóa, tâm linh mà còn có giá trị kinh tế và sinh kế.

Du lịch và nguồn thu từ du lịch: Loại hình kiến trúc truyền thống của Tày là một phần của di sản văn hóa dân tộc, có giá trị du lịch và thu hút du khách. Du lịch là một nguồn thu kinh tế quan trọng đối với cộng đồng dân tộc này, bao gồm việc thu phí vào cửa các địa điểm du lịch, các hoạt động dịch vụ du lịch như hướng dẫn viên du lịch, lưu trú, ẩm thực truyền thống, mua sắm các sản phẩm thủ công mỹ nghệ....

Các loại hình kiến trúc truyền thống của Tày thường đi kèm với các sản phẩm thủ công mỹ nghệ như vải brocade, đồ gỗ, đồ da, đồ sắt, v.v. Các sản phẩm này có giá trị kinh tế và được bán ra thị trường nội địa và quốc tế, đem lại nguồn thu nhập cho cộng đồng dân tộc.

Các kiến trúc truyền thống của Tày thường được thiết kế để phục vụ cho việc sản xuất nông nghiệp và chăn nuôi. Chẳng hạn, các nhà truyền thống của Tày có không gian để lưu trữ các dụng cụ, thức ăn và vật nuôi; các nhà thờ hường được sử dụng trong các nghi lễ sản xuất nông nghiệp đáp ứng nhu cầu sinh hoạt và sản xuất của gia đình, với không gian để nuôi trồng thực vật, chăn nuôi gia súc,...

Tóm lại, các loại hình kiến trúc của ba dân tộc Tày không chỉ mang giá trị văn hóa và tâm linh mà còn có giá trị kinh tế và đóng vai trò quan trọng trong việc phát triển kinh tế địa phương. Ý kiến của người am hiểu nói về vấn đề này cho biết: “Hiện nay khách du

lich kể cả khách người nước ngoài rất thích đến nghỉ ngơi và trải nghiệm tại các nhà sàn (Homestay), họ tham gia các hoạt động như nấu ăn, làm đồ thủ công, đồng ruộng, hay khám phá địa điểm du lịch địa phương, điều đó góp phần tạo ra thu nhập cho người dân ở đây; du lịch homestay tạo ra một chuỗi giá trị cho nhiều ngành kinh tế địa phương như du lịch, nông nghiệp, thủ công mỹ nghệ, vận chuyển, ẩm thực, v.v. Nó có thể giúp thúc đẩy phát triển kinh tế địa phương và tạo ra việc làm cho người dân địa phương” (Nam, 49 tuổi, chủ nhà Homestay Anh Thư) thôn Nà Khả, xã Năng Khả, huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang).

Về giá trị xã hội của các loại hình nhà sàn truyền thống

Các loại hình kiến trúc của dân tộc Tày không chỉ đơn thuần là những công trình xây dựng mà còn mang giá trị xã hội quan trọng trong đời sống của các dân tộc này.

Duy trì sinh hoạt gia đình: Những ngôi nhà của dân tộc Tày đều được thiết kế với mục đích đáp ứng nhu cầu sinh hoạt gia đình, từ việc bố trí không gian sinh hoạt cho các thành viên đến vị trí đặt các vật dụng trong nhà. Việc duy trì và phát triển kiến trúc truyền thống của dân tộc này có ý nghĩa gắn kết gia đình và cộng đồng.

Xác nhận sự trưởng thành của cá nhân: Đối với dân tộc Tày xây dựng một ngôi nhà truyền thống đánh dấu sự trưởng thành của một cá nhân. Nó thể hiện rằng người đó đã đủ tuổi để tự lập gia đình và đảm nhận trách nhiệm trong cộng đồng.

Duy trì sự mở rộng của làng/bản: Kiến trúc truyền thống của ba dân tộc Tày không chỉ đơn thuần là một ngôi nhà mà còn là một phần của không gian sống chung của làng/bản. Việc duy trì và phát triển kiến trúc này không chỉ giữ gìn bản sắc văn hóa của mỗi dân tộc mà còn đóng góp vào sự phát triển của cả cộng đồng.

Kiến trúc này được xây dựng dựa trên triết lý tôn kính thiên nhiên, vì vậy có sự cân bằng giữa con người và tự nhiên, giữa yếu tố âm dương trong không gian sinh hoạt, mang lại may mắn, bình an và sự thịnh vượng cho gia đình. Ý kiến của người am hiểu nói về vấn đề này cho biết: “Nhà sàn người Tày mang trong mình giá trị văn hóa đặc sắc của dân tộc Tày. Nó là biểu tượng của sự đoàn kết và thể hiện những giá trị tinh thần như tình cảm gia đình, lòng trung thành, lòng tự hào dân tộc, và lòng yêu nước (Nam, 45 tuổi, xã Sơn Phú, huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang).

Giá trị sinh hoạt tâm linh

Các loại hình kiến trúc của ba dân tộc Tày có giá trị văn hóa rất lớn, góp phần quan trọng trong việc duy

CULTURE

trì các sinh hoạt văn hóa, tâm linh và xã hội của gia đình.

Đối với người Tày, kiến trúc nhà vườn và nhà sàn được xem là biểu tượng cho sự giàu có và địa vị xã hội của gia đình. Những công trình này cũng thường được trang trí với những họa tiết độc đáo, thể hiện nét đẹp và sự tinh tế trong nghệ thuật trang trí. Kiến trúc của người Tày cũng thường liên quan đến các hoạt động văn hóa, tôn giáo, như nhà thờ, nhà chùa, đình làng, nơi các thành viên trong cộng đồng thực hiện các nghi thức tôn giáo, văn hóa truyền thống.

Giá trị thẩm mỹ, nghệ thuật

Nhà sàn là một trong những biểu tượng văn hóa đặc trưng của người Tày, là nơi sinh hoạt, làm việc, giao lưu, tổ chức các hoạt động văn hóa - nghệ thuật, tín ngưỡng Tôn giáo và là địa điểm quan trọng trong cuộc đấu tranh cuộc sống của người dân các tỉnh miền núi phía bắc của Việt Nam.

Mỗi nhà sàn đều có những hoa văn, họa tiết được khắc trên các cột, dầm, nhà sàn, mang nhiều ý nghĩa về văn hóa, tín ngưỡng và đặc biệt là sự tinh tế trong từng chi tiết.

Nhà sàn của người Tày được xem là một tác phẩm nghệ thuật đặc sắc của văn hóa dân tộc Việt Nam. Các kiến trúc sử dụng đồ gỗ, kết hợp giữa vật liệu tự nhiên và môi trường xung quanh, tạo nên một không gian sống thân thiện và gần gũi với thiên nhiên. Những chi tiết hoa văn được khắc trên nhà sàn thể hiện rõ nét tầm nhìn thẩm mỹ của người dân, đồng thời còn mang ý nghĩa về tín ngưỡng, văn hóa và truyền thống của người Tày.

Ngoài ra, nhà sàn còn là nơi quan trọng trong các hoạt động văn hóa - nghệ thuật của người Tày, được ứng dụng để tổ chức các buổi họp mặt, tiếp khách, văn nghệ, ca múa nhạc và các hoạt động Tôn giáo. Nhà sàn không chỉ là nơi sinh hoạt, mà còn là biểu tượng văn hóa đặc trưng của người Tày, là một bộ phận của di sản văn hóa dân tộc Việt Nam, được bảo tồn và phát triển để giữ gìn và truyền lại cho thế hệ sau.

4. Bàn luận

Nét riêng biệt của mỗi ngôi nhà thể hiện yếu tố văn hóa, phong tục tập quán, trình độ kỹ thuật và tính thẩm mỹ của một tộc người. Tùy theo điều kiện tự nhiên, xã hội của các vùng khác nhau mà ngôi nhà của mỗi tộc người thể hiện được đặc trưng văn hóa riêng. Loại hình kiến trúc nhà ở của dân tộc Tày không chỉ có giá trị về mặt vật chất, mà còn mang trong mình giá trị văn hóa vô cùng quan trọng. Chúng góp phần duy trì các sinh hoạt văn hóa, tâm linh, xã hội của gia đình và cộng đồng, đồng thời thể hiện sự đoàn kết, địa vị xã hội, tôn giáo và nghệ thuật truyền

thống của dân tộc này. Các công trình kiến trúc cũng thể hiện sự tôn trọng đối với tự nhiên và môi trường sống, góp phần duy trì bền vững văn hoá và sinh thái của địa phương, đồng thời đóng góp vào sự đa dạng và phong phú của văn hóa dân tộc Việt Nam nói chung. Đối với người Tày từ xưa cho đến nay nhà ở truyền thống vẫn duy trì là một phương tiện phục vụ đời sống sinh hoạt của con người.

Quá trình khảo sát chúng tôi nhận thấy Na Hang là một trong số ít địa phương còn bảo lưu được khá tốt những nét độc đáo trong kiến trúc nhà ở truyền thống của người Tày, điều đó được thể hiện rất rõ qua hình dáng, kết cấu, kỹ thuật, nguyên vật liệu cũng như mặt bằng, bố trí nội, ngoại thất của ngôi nhà sàn dân tộc Tày tại các thôn bản. Những di sản kiến trúc này nằm trong một tổng thể những yếu tố về điều kiện tự nhiên, môi trường và những sinh hoạt vật chất cũng như văn hóa tinh thần. Điều đó tạo nên những nét đặc sắc của văn hóa tộc người nơi đây.

Tuy nhiên, trong bối cảnh hiện nay, di sản kiến trúc nhà ở truyền thống của dân tộc Tày ở huyện Na Hang cũng đang chịu ảnh hưởng, tác động mạnh mẽ từ nhiều phía đến duy trì các ngôi nhà sàn trong các thôn bản. Do nguồn nguyên, vật liệu truyền thống để dựng nhà sàn đang cạn kiệt dần, cảnh quan môi trường tự nhiên và văn hóa thay đổi nhanh, Điều đáng quan tâm là trong bối cảnh hiện đại hóa xã hội, dẫn đến tâm lý của một bộ phận lớp người trẻ tuổi, có xu hướng không thích ở trong những ngôi nhà sàn truyền thống, mà chuyển sang ở nhà đất, nhà xây. Do vậy, di sản kiến trúc này cũng đang đứng trước những nguy cơ, thách thức, cần có những giải pháp bảo tồn, phát huy. Nhận thức vấn đề này trong những năm qua huyện rất quan tâm đến bảo tồn và phát huy các giá trị về văn hóa nhất là văn hóa cảnh quan tiêu biểu của địa phương. Ủy ban nhân dân huyện đã ban hành một số đề án. Chẳng hạn như: Đề án Bảo tồn, phát huy giá trị văn hóa truyền thống tốt đẹp của các dân tộc thiểu số gắn với phát triển du lịch huyện Na Hang đến năm 2025 và định hướng đến năm 2030. Đề án số 01/ĐA-UBND ngày 24/7/2021 về phát triển kinh tế - xã hội thôn Bản Bung, xã Thanh Tương, huyện Na Hang, giai đoạn 2021-2025, định hướng đến năm 2030...

Để phát huy giá trị của nhà sàn truyền thống dân tộc Tày trong phát triển kinh tế - xã hội, cần tập trung thực hiện một số giải pháp như sau:

Tiếp tục tuyên truyền sâu rộng ở địa phương nhằm nâng cao nhận thức của các chủ thể xã hội, đặc biệt là đồng bào dân tộc Tày về bảo tồn, gắn với phát huy giá trị nhà sàn dân tộc Tày trong cuộc sống thường ngày, phát triển mạnh du lịch homestay, trải nghiệm mang đậm sắc thái địa phương trong bối cảnh mới của hội nhập và cuộc cách mạng công nghiệp lần thứ tư.

CULTURE

Cần có chính sách hỗ trợ để tái khôi phục diện tích vùng trồng, cơ sở sản xuất nguyên vật liệu dựng nhà sàn, đảm bảo được nguồn nguyên vật liệu tại chỗ. Có chính sách đầu tư, hỗ trợ về vốn; tăng cường phối hợp chặt chẽ giữa các cơ quan, ban ngành có liên quan; chú trọng nâng cao chất lượng hoạt động của mô hình làng văn hóa du lịch sinh thái, kết hợp bảo tồn nhà ở, khu cộng đồng nhà sàn truyền thống với phát triển du lịch và bảo vệ môi trường, phát triển một cách bền vững.

Tăng cường quảng bá để du khách biết đến không gian cảnh quan và kiến trúc đặc sắc của nhà sàn, cộng đồng dân cư thôn bản nhà sàn ở huyện Na Hang, kết hợp với mở rộng thị trường tiêu thụ các sản phẩm nghề thủ công thêu dệt truyền thống, ẩm thực, văn hóa văn nghệ đặc sắc của dân tộc Tày; quảng bá hàng hóa trên các phương tiện truyền thông đại chúng, trên internet và các hình thức quảng bá sản phẩm khác.

CHÚ THÍCH

¹Ủy ban Nhân dân huyện Na Hang, 2021.

²Nghiên cứu đã sử dụng phương pháp phỏng vấn sâu hồi cố Dân tộc học để thu thập thông tin định tính tại 5 xã và huyện Na Hang. Do giới hạn, khuôn khổ bài viết này tuyển chọn một số thông tin cơ bản cuộc khảo sát định tính thu thập được ở địa phương.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- 1. Ủy ban Nhân dân huyện Na Hang.** *Đề án Bảo tồn, phát huy giá trị văn hóa truyền thống tốt đẹp của các dân tộc thiểu số gắn với phát triển du lịch huyện Na Hang đến năm 2025 và định hướng đến năm 2030.*
- 2. Nguyễn Đức Chiện, Tô Viết Hiệp.** 2022. *Tư liệu phỏng vấn sâu, đề tài Nghiên cứu giá trị văn hóa truyền thống tiêu biểu của các dân tộc thiểu số phục vụ phát triển kinh tế, xã hội huyện Na Hang, tỉnh Tuyên Quang.* Viện Hàn lâm KHXH Việt Nam.
- 3. Đề án số 01/ĐA-UBND ngày 24/7/2021 về phát triển kinh tế - xã hội thôn Bản Bung, xã Thanh Tương, huyện Na Hang, giai đoạn 2021-2025, định hướng đến năm 2030.**
- 4. Đề án số 01/ĐA-UBND ngày 24/7/2021 về phát triển kinh tế - xã hội thôn Bản Bung, xã Thanh Tương, huyện Na Hang, giai đoạn 2021-2025, định hướng đến năm 2030.**